

การใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยเพื่อสร้างความแปลกในละครแม่ค้าสงคราม

ณัฐพล สินสถิตธรรม อนุรักษ์ รัตนชัยวงศ์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Email : natapom.ra@ssru.ac.th

บทคัดย่อ

ราวกลางศตวรรษที่ 20 นักการละครชาวเยอรมัน แบริทอลท์ เบรคชท์ได้พัฒนารูปแบบละครเอพิคขึ้น โดยมีแนวคิดสวนทางกับละครของอริสโตเติล เบรคชท์มองว่าละครไม่ได้มีหน้าที่ให้ความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่มีหน้าที่สอนด้วย เขาจึงพัฒนาเทคนิคละครที่มุ่งสร้างความแปลก (Alienation effect) ขึ้น เบรคชท์มองว่าละครต้องไม่เรียกร้องอารมณ์ร่วมจากคนดูจนเกินไป เขาต้องการให้คนดูขบคิดกับประเด็นที่ละครนำเสนอ การนำเสนอละครของเบรคชท์จึงแตกต่างจากขนบของละครสมจริงในสมัยนั้น อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเทคนิคเหล่านี้ล้วนปรากฏอยู่ในละครร่วมสมัยจึงไม่สามารถสร้างความแปลกให้ผู้ชมได้อีกต่อไป งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่มีภาคปฏิบัติเป็นฐานมุ่งศึกษาการใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยเพื่อสร้างความแปลกในละครแม่ค้าสงครามของแบริทอลท์ เบรคชท์ วิธิดำเนินการวิจัยประกอบด้วย การศึกษาเอกสาร การปฏิบัติการเล่นละครต่อสาธารณชนและการสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญหลังจากชมละคร ผลวิจัยพบว่า การใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยในละครแม่ค้าสงคราม ทำให้คนดูรู้สึกใกล้ชิดกับละครที่มีความห่างไกลในแง่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมได้มากขึ้น ทำนองเพลงที่คุ้นหูสำหรับคนไทยทำหน้าที่ขัดอารมณ์ได้ตามแนวทางของเบรคชท์ แต่ไม่ประสบความสำเร็จในการทำให้คนดูร่นคิดกับประเด็นที่ละครนำเสนอเท่าที่ควร โดยเฉพาะในกรณีทำนองเพลงป๊อปที่คนจำได้ชัดเจน ทำให้สมาธิคนดูหลุดไปอยู่กับเพลงต้นฉบับมากเกินไป

คำสำคัญ: แม่ค้าสงคราม, แบริทอลท์ เบรคชท์, ละครเวที

The use of contemporary songs to create alienation effects in *Mother Courage and her children*

Nattapol Sinsatitum Nataporn Rattanachaiwong

Faculty of Fine an Applied Arts, Suan Sunandha Rajabhat University

Emsil : nataporn.ra@ssru.ac.th

Abstract

During the mid-20th century, German dramatist Bertolt Brecht developed a form of theatre called Epic theatre, whose concept was opposite to that of Aristotle. Brecht believed that theatre did not only function for entertaining but also for teaching. He developed theatrical techniques aiming to create 'alienation effect'. Brecht said that theatre should not require empathy from audiences. He wanted his audiences to consider the issues presented by the plays. Brecht's theatrical techniques different from those of realist theatre of his time. However, his techniques have been integrated to contemporary theatre. They failed to create alienation effect for audiences of present time. This was a practice-based research aiming to study the use of melodies from contemporary songs to create alienation effect in Brecht's play *Mother Courage and her children*. The research methodologies included documentary research, staging the play to public and post-show interviews with theatre specialists. The results found that the use of contemporary songs helped the play, socially and culturally distant, appear closer for Thai audiences. The music functioned as Brecht's intention which was to interrupt the flow of emotions. However, the music was not successful in terms of provoke the audiences' thought towards the issues of the play, especially with the melody that vividly on the audiences' mind, as their concentration was distracted from the scenes to the original music.

Keywords: Mother Courage and her children, Bertolt Brecht, Theatre

บทนำ

นักเขียนและนักการละครชาวเยอรมัน เบร์ทอลท์ เบรคซท์ (Bertolt Brecht) มีผลงานสร้างสรรค์มากมาย ทั้งนิยาย บทละคร บทกวีและงานเขียนเชิงวิชาการ แต่สิ่งที่เป็นมรดกชิ้นสำคัญต่อประวัติศาสตร์การละครและยังคงมีอิทธิพลต่อศิลปินยุคปัจจุบันก็คือ ละครแนวเอพิค เธียเตอร์ (Epic theatre) ซึ่งหม่อมก่ตัวขึ้นในกลางศตวรรษที่ 20 ละครเอพิคมีแนวคิดขัดแย้งกับละครกรีกของอริสโตเติลอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือเป็นละครที่หลีกเลี่ยงการสร้างอารมณ์ร่วมของคนต่อตัวละครและสถานการณ์ ทั้งนี้เพราะละครของเบรคซท์มักสื่อสารแนวคิดทางการเมืองและสังคมเพื่อเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ขณะที่อริสโตเติลเชื่อว่าความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจในชะตากรรมของตัวละครจะนำไปสู่ภาวะที่ชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ (catharsis) เบรคซท์กลับต้องการให้คนดูทิ้งระยะห่างจากอารมณ์ออกจากละคร เขาต้องการให้คนดูตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวที่อยู่ตรงหน้า เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสังคมแบบเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์อย่างเซอร์ไอแซค นิวตันสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างแอปเปิ้ลหล่นจากต้นสู่พื้นดินแล้วนำไปสู่การค้นพบแรงโน้มถ่วงของโลก (Unwin และ Jones, 2014, loc 823) เบรคซท์เชื่อว่าสิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่ออาศัยการนำเสนอสิ่งที่คนดูคุ้นเคยให้แปลกออกไป

ในปีค.ศ.1935 เบรคซท์ได้ชมการแสดงอุปรากรจีนในกรุงมอสโคว์ เขาสังเกตว่าการแสดงของจีนไม่มีความคิดเรื่องกำแพงด้านที่สี่ (The fourth wall) แบบตะวันตก ซึ่งนำเสนอละครราวกับภาพชีวิตจริงที่คนดูแอบมองผ่านกำแพงด้านหนึ่งเข้าไป ประสบการณ์นั้นนำไปสู่การพัฒนาเทคนิคที่เรียกว่า Verfremdungseffekt หรือ Alienation effect ในภาษาอังกฤษ เบรคซท์ (1964, น. 136) อธิบายถึงเทคนิคการทำให้แปลกนี้ว่า เจื่อนไซประการแรกคือ การจัดเวทีและสถานที่แสดงต้องละทิ้งความพยายามสร้างภาพลวงตาให้ผู้ชม ฉากละครของเบรคซท์จึงไม่บ่งบอกความเป็นสถานที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ เขานิยมใช้แสงสีขาวเท่านั้นและหลีกเลี่ยงการใช้แสงสีต่างๆ ที่อาจกระตุ้นอารมณ์ของคนดู (Cash, 2018) ในแง่ของการแสดงนั้น นักแสดงควรรักษาความเป็นวัตถุวิสัยในการเล่าเรื่องราวของตัวละคร (Unwin และ Jones, 2014, loc 887) ต้องไม่สวมวิญญาณตัวละครอย่างสมบูรณ์แบบเพื่อสร้างภาพลวงตาและดึงอารมณ์ร่วมจากคนดู นักแสดงมีหน้าที่แค่ ‘แสดง’ ตัวละครนั้น ไม่ใช่ ‘เป็น’ ตัวละครนั้น ดังที่เบรคซท์กล่าวว่า “He is not Lear, Harpagon, Schweik; he shows them” (Brecht, 1964, น. 137)

ดนตรีเป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีบทบาทหลากหลายในละครของเบรคซท์ ละครของเขามักมีบทเพลงแทรกอยู่เป็นระยะ โดยเนื้อหาของเพลงสื่อสารประเด็นทางสังคมที่เบรคซท์ต้องการให้คนดูขบคิด สำหรับดนตรีนั้นนอกจากช่วยเล่าเรื่องและเสริมอารมณ์เหมือนดนตรีประกอบละครทั่วไปแล้ว ดนตรีในละครของเบรคซท์ยังมีหน้าที่พิเศษในการขัดจังหวะความลื่นไหลของเหตุการณ์ เป็นการดึงให้คนดูทิ้งระยะห่างทางอารมณ์ออกจากเรื่อง เพื่อกระตุ้นให้เกิดมุมมองและความคิดที่สดใหม่ต่อสถานการณ์ตรงหน้า ในแง่นี้การใช้ดนตรีในละครของเบรคซท์จึงเสมือนการแนบคำอธิบายที่มีนัยเห็นบนม ฉากถางและเหยียบยันต่อสถานการณ์ (Unwin และ Jones, 2014, loc 1727)

แนวคิดการละครของเบรคซท์ยังคงมีอิทธิพลในปัจจุบัน บทละครเรื่องสำคัญของเขา อาทิ *แม่ค้ำสงคราม (Mother Courage and her children)*, *คนดีแห่งเสฉวน (The good person of Szechwan)*, *กาลิเลโอ (Life of Galileo)* ฯลฯ ยังคงได้รับการจัดแสดงในปัจจุบัน ทั้งในระดับมืออาชีพและมีสมัครเล่นทั้งในและต่างประเทศ อาจเป็นเพราะละครเอพิคมีรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ที่ทำนายสำหรับนักการละครรุ่นใหม่เสมอ อย่างไรก็ตาม การกำกับละครเบรคซท์สำหรับคนดูในยุคปัจจุบันมีความท้าทายที่มากกว่ารูปแบบการแสดงที่เบรคซท์ให้แนวทางไว้ ประการแรก เบรคซท์เขียนบทละครเพื่อตอบโต้ยุคสงครามโดยเฉพาะ เจื่อนไซและปัญหาของสังคมยุคนั้นเป็นสิ่งที่ไกลตัวคนดูปัจจุบัน ประการที่สอง แนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในแบบของเบรคซท์อาจถูกโต้แย้งในโลกปัจจุบัน (Unwin และ Jones, 2014, loc 1889-1904) เหนืออื่นใด เทคนิคที่เคยแปลกใหม่ของเบรคซท์ เช่น การให้นักแสดงสื่อสารกับคนดูโดยตรง การใช้ฉากที่ไม่บ่งบอกสถานที่หรือการใช้เพลงสื่อสารความคิดของเรื่อง ล้วนเป็นเทคนิคที่ละครเวทีและภาพยนตร์ปัจจุบันใช้กันแพร่หลาย เมื่อการทำให้แปลกของยุคนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกสำหรับคนยุคนี้ (Bogad, 2012) ดังนั้น ความท้าทายจึงอยู่ที่ผู้กำกับการแสดงว่าจะรักษาแนวคิดของเบรคซท์ในการสร้างความแปลกเพื่อขยับยั้งไม่ให้ละครกระตุ้นอารมณ์คนดู แต่ทำให้คนดูได้คิดและวิจารณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในละครได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยเพื่อสร้างความแปลกตามแนวคิดละครเอพิคของเบรคซท์ในละครเรื่อง *แม่ค้ำสงคราม*

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่มีภาคปฏิบัติเป็นฐาน (practiced-based research) โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1.1. การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับละครแนวเวทีก แนวคิดเกี่ยวกับการแสดงละครของแบร์ทอลท์ เบรคชท์ และบทละครเรื่อง

แม่ค้าสงคราม

1.2. การวิเคราะห์และตีความบทเพลง (เนื้อร้อง) ในบทละครเรื่อง*แม่ค้าสงคราม* ฉบับแปลเป็นภาษาไทยโดยนพมาศ แวหวงส์

1.3. การทดลองใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยในการนำเสนอบทเพลงในละครเรื่อง*แม่ค้าสงคราม* และเปิดแสดงแก่สาธารณะ

1.4. การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการละครหลังชมการแสดงประกอบด้วย อาจารย์กิตติศักดิ์ สุวรรณโกตินและอาจารย์ดำเนิน ฐิติตะปิยะศักดิ์ เพื่อสอบถามความคิดเห็นต่อการใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยเพื่อสร้างความแปลกตามแนวคิดของเบรคชท์ในละครเรื่อง*แม่ค้าสงคราม*

1.5. การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลโดยใช้วิธีการพรรณนา

ผลการวิจัย

การนำเสนอละครเรื่อง *แม่ค้าสงคราม* ต่อผู้ชมในยุคปัจจุบันไม่ใช่แค่การนำรูปแบบและเทคนิคที่เบรคชท์เคยทำเมื่อ 70 กว่าปีก่อน มาทำซ้ำ หากแต่ความท้าทายอยู่ที่การรักษาความตั้งใจของเบรคชท์ในการทำให้สิ่งที่คนดูคุ้นเคยดูแปลกประหลาดไป จนทำให้คนดูต้องคิด และตั้งคำถาม หรือพูดง่าย ๆ คำถามตั้งต้นในการกำกับละครเบรคชท์ก็คือ เทคนิคการทำให้แปลกสำหรับยุคปัจจุบันคืออะไร ผลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า เบรคชท์เขียนบทละคร *แม่ค้าสงคราม* ขึ้นในปีค.ศ. 1939 เพื่อต่อต้านการเรืองอำนาจของนาซีและฟาสซิสต์ รวมทั้งตอบโต้การที่กองทัพเยอรมันภายใต้การนำของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์รุกรานประเทศโปแลนด์ บริบททางสังคมขณะนั้น ประชากรโลกเพิ่งฟื้นตัวจากผลพวงของสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เกิดขึ้นระหว่างปีค.ศ. 1914-1918 ไม่มีใครคาดคิดว่าความโหดร้ายของสงครามจะปะทุขึ้นอีกในยี่สิบปีต่อมา เมื่อพิจารณาจากบริบทของยุคสมัย เชื่อได้ว่าผู้ชมที่ร่วมสมัยกับเบรคชท์ย่อมเข้าใจว่าเบรคชท์ต้องการสื่อถึงเหตุการณ์ใดผ่านเรื่องราวที่สมมุติว่าเกิดขึ้นในยุโรปท่ามกลางสงครามที่ยืดเยื้อกว่า 30 ปีในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ภาพกองทหารที่พยายามเกณฑ์คนเข้าร่วมรบและภาพของคนที่ถูกประหารชีวิตจากสงครามจึงเป็นภาพที่คนดูละครในสมัยนั้นคุ้นเคย ซึ่งเบรคชท์ต้องการนำเสนอให้แปลกประหลาดออกไป เพื่อกระตุ้นให้คนขบคิดกระทั่งถึงเรียกร้องการเปลี่ยนแปลง สภาพสังคมแบบนั้นเป็นสิ่งที่ไกลตัวคนดูละครไทยยุคปัจจุบัน ดังนั้น ภาพเหตุการณ์ในละคร *แม่ค้าสงคราม* จึงกลายเป็นภาพแปลกและห่างไกลสำหรับคนดูตั้งแต่รุ่นต้นโดยยังไม่ต้องใช้เทคนิคการทำให้แปลกแต่อย่างใด ดังนั้น การจัดแสดงละคร *แม่ค้าสงคราม* ในครั้งนี้ (เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2560) ผู้วิจัยจึงเลือกแนวทางในการนำเสนอบทเพลงในละครคือ 1) รักษาแนวคิดการใช้ดนตรีของเบรคชท์ กล่าวคือ ให้เพลงมีหน้าที่ขัดอารมณ์ของคนดูเพื่อไม่ให้มีความรู้สึกคล้อยตามเรื่องราวมากเกินไป และ 2) ใช้ดนตรีในการสร้างความคุ้นเคยเพื่อชดเชยความห่างไกลของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างละครกับคนดู แนวคิดประการหลังอาจดูย้อนแย้งกับแนวคิดของเบรคชท์ที่ต้องการให้ภาพชีวิตที่คุ้นเคยกลับดูแปลกและแตกต่าง ในขณะที่ผู้วิจัยต้องการให้ละครที่มีภาพชีวิตในบริบทที่แปลกและแตกต่างกลับแฝงความรู้สึกคุ้นเคยสำหรับคนดูไทย แม้กลวิธีอาจตรงกันข้าม แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นวิธีที่จะรักษาส่วนผสมของความคุ้นเคยและความแปลกของละครไว้ได้ ทำให้ผู้ชมไทยไม่รู้สึกแปลกแยกออกจากเรื่องราวเกินไปและความรู้สึกคุ้นเคยที่แฝงอยู่อาจกระตุ้นให้ผู้ชมนึกเปรียบเทียบเรื่องราวในละครกับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งอาจนำไปสู่การคิดตั้งคำถามและวิพากษ์สังคมตามความตั้งใจของเบรคชท์ ในที่นี้จะขอนำเสนอรายละเอียดการใช้ดนตรีนำเสนอ 4 บทเพลงจากละคร*แม่ค้าสงคราม* (ตามลำดับที่ปรากฏในเรื่อง)

เพลงที่หนึ่งเป็นเพลงในตอนต้นของฉากที่สามที่บอกเล่าเรื่องราวของอิวเวตต์ เธอเคยมีความรักที่จริงจังให้กับนายทหารซึ่งเป็นพ่อครัวประจำกองทัพ วันหนึ่งเขาหายไป อิวเวตต์ออกจากบ้านเพื่อตามหาเขาแต่ไม่พบ สุดท้ายต้องยอมกลายเป็นโสเภณีประจำกองทัพ ใช้ร่างกายปรนเปรอเหล่าทหารเพื่อให้มีชีวิตรอด เนื้อเพลงเล่าถึงชีวิตของอิวเวตต์ที่ยามกลางวันอยู่กับบรรยากาศของสนมรบ ยามกลางคืนก็หลบมุมให้บริการความสุขแก่เหล่าทหาร เธออยากมีความรักที่จริงจังแต่กลับไม่มีใครเข้าใจ ผู้วิจัยเลือกใช้ทำนองเพลง I will survive ของกลอเรีย เกย์เนอร์ (Gloria Gaynor) สำหรับเพลงนี้ นอกจากทำนองจะคุ้นหูสำหรับคนไทยแล้วเนื้อหาทั้งสองเพลงยังมีความคล้ายคลึงกัน

แง่ที่กล่าวถึงความมั่งรูดของผู้หญิง ต่างกันตรงที่ผู้หญิงในเพลง I will survive ก้าวผ่านความผิดหวังและอยู่กลับมาอยู่เหนือผู้ชายในแง่ของอารมณ์ความรู้สึก แต่โอเวตต์ปรับตัวเพื่ออยู่รอดด้วยการใช้ร่างกายเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีวิต

เพลงที่สองเป็นจากฉากที่สาม โดยตัวละครสาธุคุณเป็นผู้ร้องหลังจากเหตุการณ์ที่สวิสซีส์ถูกทหารจับตัวไปขอหาขโมยหีบเงินของกองทัพ สาธุคุณซึ่งเป็นพยานในเหตุการณ์นั้นร้องเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการที่พระเยซูถูกจับในข้อหาฆ่าคน แม้ว่าศาลเอาผิดไม่ได้ แต่ท้ายที่สุดพระเยซูถูกทรมานด้วยการจับตรึงบนไม้กางเขนจนสิ้นพระชนม์ เพลงนี้เป็นอุปรามาอุปมาสื่อถึงสวิสซีส์ที่กระทำการเก็บรักษาหีบเงินไว้ด้วยความซื่อสัตย์ แต่กลับถูกจับไปลงโทษจนถึงแก่ความตาย ผู้วิจัยผู้จัดทำงานนี้ให้กับเนื้อเพลงนี้โดยผู้จัดทำเองเพลงสวดของเจ้าแม่กวนอิม เพราะเนื้อเพลงเกี่ยวข้องกับศาสนา รวมถึงตัวละครที่ร้องเพลงนี้ก็คือสาธุคุณซึ่งเบรคซท์ใช้แสดงให้เห็นว่า สถาบันศาสนาไม่อาจเป็นที่พึ่งแก่สังคมได้ในยามสงคราม เพราะแม้แต่ตัวสาธุคุณเองก็เลือกที่จะหนีศาสนาเพื่อเอาชีวิตรอดและเลือกกลับมาทำหน้าที่เมื่อสภาพสังคมเอื้ออำนวย ซึ่งหมายถึงการได้มาซึ่งสถานะพิเศษทางสังคมด้วย การให้ตัวละครนี้กับสวิสซีส์ในคริสต์ศาสนาขับร้องทำนองที่มาจากลัทธิความเชื่อของจีน จึงเป็นความพยายามผสมผสานข้ามวัฒนธรรมเพื่อสื่อสารกับคนไทยโดยยังคงรักษานัยทางศาสนาไว้ อย่างไรก็ตาม ทำนองเพลงสวดไม่เหมาะสมกับเนื้อเพลงนัก การแก้ไขเนื้อเพลงให้สอดคล้องกับทำนองเป็นไปได้ยาก ผู้วิจัยจึงได้ทดลองทำนองเพลงอื่นจนมาลงตัวที่ทำนองเพลงจากละครโทรทัศน์จีนชุด *กระบี่ไร้มืด* ซึ่งตอบโจทย์เรื่องความคุ้นหูกับสำหรับคนไทย ยิ่งไปกว่านั้นคือการขัดอารมณ์ของคนดูให้หลุดจากเรื่อง ทำนองที่คุ้นหูจากภาพยนตร์กำลังภายในทำให้คนดูแปลกใจและแฝงอารมณ์ขันที่เห็นสาธุคุณขับร้องเพลงนี้ ทำให้คนดูหลุดออกจากความสะเทือนใจที่เห็นตัวละครที่แสนซื่ออย่างสวิสซีส์ต้องรับเคราะห์จากสงคราม

เพลงที่สามเป็นเพลงในฉากที่สี่ ซึ่งบทรละครระบุว่า เป็น ‘การยอมจำนนครั้งสำคัญ’ ของแม่หัวหยาญ ตอนต้นของฉากนี้แม่หัวหยาญต้องการร้องเรียนเรื่องที่ถูกรบกวนรำรื้อคันทำลายข้าวของในเกียนของเธอแถมยังปรับเงินซ้ำอีก ระหว่างรอผู้กองออกมารับเรื่อง เธอได้พบทหารหนุ่มเลือดร้อนที่กำลังอยู่ในอารมณ์โกรธบุกมากล่าวโทษผู้กองที่โกงเงินบำเหน็จรางวัลของเขาไปใช้จ่ายส่วนตัว แม่หัวหยาญพูดคุยกับทหารหนุ่มอย่างผู้พี่เข้าใจโลกมากกว่าและนำไปสู่การยอมจำนนต่อความยุติธรรมทั้งสองคน เนื้อเพลงที่แม่หัวหยาญร้องให้ทหารหนุ่มฟังนั้นสื่อถึงคนที่มีอุดมการณ์ในวัยเยาว์ แต่เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้เรียนรู้วิถีของสังคมจนยอมจำนนกับความจริงที่ว่าตนไม่อาจเปลี่ยนแปลงสังคมได้ หากดีอันต้นตुरังก็จะเป็นภัยแก่ตัว ผู้วิจัยเลือกใช้ทำนองเพลงทะเลใจของวงคาราบาวในการถ่ายทอดบทเพลงนี้ ทั้งเพลงทะเลใจและเพลงการยอมจำนนของแม่หัวหยาญแสดงถึงความเข้าใจชีวิตเหมือนกัน กล่าวคือ เพลงทะเลใจให้ข้อคิดเรื่องความทุกข์เกิดจากใจเป็นสำคัญ ขณะที่เพลงของแม่หัวหยาญเป็นการยอมรับความจริงอันน่าเจ็บปวดที่ว่าเราไม่สามารถต่อสู้ขัดขืนความเลวร้ายของสังคมที่อยู่รอบตัวได้ ทำได้เพียงยอมรับชะตากรรมเท่านั้น

เพลงที่สี่มาจากตอนท้ายของฉากที่แปด ในฉากนี้แม่หัวหยาญรอดจากการสิ้นเนื้อประดาตัวได้เพราะสงคราม เธอเพิ่งซื้อสินค้ามา กักตุนเพื่อเก็งกำไรตามคำแนะนำของสาธุคุณ แต่กษัตริย์สวีเดนถูกสังหาร สงครามจึงยุติ ส่งผลให้สินค้าที่เธอทุ่มเงินซื้อมานั้นราคาตกลงอย่างมาก ปฏิกิริยาของแม่หัวหยาญต่อชาวสงครามสงบคือความเสียใจเงินและกังวลจะขาดทุน ทำให้สาธุคุณถึงกับกล่าวว่า “เธอนี้ไม่ยุติกับสันติภาพเอาเสียเลย กระสันแต่จะให้เขารบกัน” แต่แล้วสงครามก็ปะทุขึ้นอีกครั้ง แม่หัวหยาญดีใจมากและร้องเพลงที่มีเนื้อหาเชิญชวนให้คนไปเป็นทหาร ผู้วิจัยเลือกนำเสนอบทเพลงนี้ด้วยทำนองเพลงร่วมสมัยที่สนุกสนาน โดยทำนองเพลงที่เลือกใช้คือเพลงขอใจเธอแลกเบอร์โทรของหญิงลี ศรีจุมพล เพลงป๊อปที่ได้รับความนิยมอย่างสูงสุดมียอดรับชมทางยูทูปกว่า 200 ล้านครั้งในปี.ศ. 2561 ทั้งนี้เพื่อขับเน้นอารมณ์ดีใจถึงโลกกับการเกิดสงคราม โดยหวังว่าความย้อนแย้งระหว่างสงครามอันโหดร้ายกับโทนการนำเสนอที่เบิกบานจะทำให้ผู้ชมคิดพิจารณาถึงด้านมืดของมนุษย์ที่มุ่งแต่หาประโยชน์ส่วนตัว

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการละครพบว่า การเลือกใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยและเข้าถึงคนดูได้ง่ายนั้น เป็นการนำเสนอที่น่าสนใจและแปลกจนคาดไม่ถึงว่าจะมีทำนองเพลงเหล่านี้ในละครของเบรคซท์ โดยเฉพาะเพลงขอใจเธอแลกเบอร์โทร ซึ่งจากการสังเกตปฏิกิริยาของผู้ชมทั่วไปก็รู้สึกแปลกใจมากปนขบขันที่ได้ยินเพลงนี้ดังขึ้น ในฐานะผู้วิจัยมองว่าการใช้ดนตรีประสบความสำเร็จในการขัดอารมณ์ของคนดูให้หลุดออกจากเรื่อง อย่างไรก็ตาม ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อสังเกตว่า การใช้ทำนองจากเพลงที่คนดูรู้จักดีทั้งเนื้อร้องและทำนองอย่างขอใจเธอแลกเบอร์โทรก็มีข้อเสีย กล่าวคือ ทำให้สมาธิของคนดูหลุดไปอยู่กับเพลงต้นฉบับเกินไปจนไม่ได้ฟังเนื้อหาของเพลงที่ละครต้องการสื่อสาร

สรุปและอภิปรายผล

เทคนิคการนำเสนอของละครของแบร์ทอลท์ เบรคชท์คือการทำให้แปลก (Alienation effect) คือการทำให้สิ่งคุ้นเคยดูแปลกออกไป รวมถึงการหลีกเลี่ยงวิธีการใดที่จะทำให้ละครสร้างภาพมายาของความสมจริงที่กระตุ้นให้คนดูมีอารมณ์คล้อยตามไปกับเรื่อง เช่น การใช้ดนตรีซัดอารมณ์ การให้นักแสดงสื่อสารกับคนดูโดยตรง การให้ฉากไม่บ่งบอกสถานที่และไม่มีปิดบังกลไกการทำงานหลังเวที เป็นต้น แต่ด้วยบริบททางสังคม วัฒนธรรมและยุคสมัย ทำให้การนำเสนอละครแนวเอพิคของเบรคชท์ต่อคนดูไทยในปัจจุบันไม่สามารถใช้เทคนิคแบบเดียวกับที่เบรคชท์เคยใช้กับคนดูชาวยุโรปในยุคทศวรรษ 1940 ได้ การนำเสนอละคร*แม่ค้าสงคราม*ในปีพ.ศ. 2560 จึงทดลองใช้ทำนองเพลงร่วมสมัยที่คนไทยรู้จักดีมานำเสนอบทเพลงในละคร โดยหวังให้ดนตรีที่คุ้นหู ทำให้ภาพของละครที่ดูห่างไกลมีความรู้สึกใกล้และเข้าถึงได้มากขึ้น ซึ่งนับว่าได้ผลในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ดนตรีทำให้คนดูรู้สึกใกล้ชิดกับเรื่องได้มากขึ้นและยังทำหน้าที่ซัดอารมณ์คนดู ดึงให้หลุดจากความสิ้นไหวไปกับเรื่องได้ตามแนวคิดของเบรคชท์ นอกจากนี้ การใช้ทำนองเพลงขอใจเธอแลกเบอร์โทรในฉากที่แม่หัวหาญเรียกร้องให้คนไปสมัครเป็นทหารนั้นเป็นลักษณะเดียวกับวิธีที่เบรคชท์ใช้ดนตรีประชดเหน็บแนมสถานการณ์ อย่างไรก็ตาม การเลือกทำนองเพลงมาใช้มีข้อควรระวังคือ หากเป็นทำนองเพลงที่คนดูรู้จักเป็นอย่างดีและจำได้ชัดเจนเกินไป อาจทำให้สมาธิของคนดูหลุดไปอยู่กับเพลงต้นฉบับจนไม่ได้สนใจฟังเนื้อหาในเพลงที่ละครต้องการนำเสนอ ซึ่งในแง่นี้ถือว่าไม่ประสบความสำเร็จตามแนวคิดของเบรคชท์ ทั้งนี้ นอกจากทำนองเพลงทั้งสี่เพลงที่นำเสนอไปแล้ว ในละคร*แม่ค้าสงคราม*ยังมีการใช้ทำนองเพลงอื่นๆ ที่คนดูคุ้นหูอย่างทำนองเพลงสุขสันต์วันเกิดและเพลง When the saints go marching in ด้วย ทำให้มีข้ออ้างดึงจากนักการละครบางท่านว่าการเลือกใช้นักร้องชาดความมีเอกภาพ จากการศึกษาทำให้ทราบว่าเบรคชท์เองใช้นักร้องหลากหลายแนวทั้งแจ๊ส ป๊อป คลาสสิกและดนตรีพื้นบ้าน โดยรักษาความหลากหลายของต้นฉบับไว้อย่างดี (Unwin และ Jones, 2014, loc 1708-1715) ความมีเอกภาพทางดนตรีจึงอาจไม่ใช่สิ่งที่สอดคล้องกับแนวคิดของเบรคชท์นัก ในทางตรงกันข้าม จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าความมีเอกภาพในการนำเสนอเป็นอีกเทคนิคหนึ่งที่เบรคชท์อาจหลีกเลี่ยง เพราะความมีเอกภาพย่อมสร้างความสิ้นไหวทางอารมณ์ให้คนดูได้มากกว่าการใช้ดนตรีหลากหลายแนวที่อาจขัดสุนทรีย์ของผู้ฟัง บทละครของแบร์ทอลท์ เบรคชท์อาจล้าสมัยไปตามกาลเวลา แต่มรดกทางความคิดของเขาไม่เสื่อมคุณค่า เพราะละครยังเป็นศิลปะที่สื่อสารกับสังคมได้ทุกยุคสมัย เป็นหน้าที่ของศิลปินแต่ละรุ่นที่เชื่อในคุณค่าของละครแบบเดียวกับเบรคชท์จะหาเทคนิคและกลวิธีเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของเขาต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ดนตรีเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งในการแสดงละครเอพิคเท่านั้น การสร้างความแปลกให้กับผู้ชมละครได้ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างด้วยกัน ดังเช่นในเพลงขอใจเธอแลกเบอร์โทรซึ่งแม่หัวหาญเป็นผู้ร้องนั้น ผู้วิจัยเลือกใช้นักแสดงหนุ่มลวงหลิ่งเล่นกับอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่มีลักษณะคล้ายปืนยาวประกอบท่าทางที่ดูคล้ายการฝึกทหาร นักแสดงหญิงเป็นตัวแทนของแม่หัวหาญที่เชิญชวนเหล่าชายฉกรรจ์ให้เข้ามาร่วมรบ ภาพนักแสดงหญิงในชุดเครื่องแต่งกายของหญิงชาวบ้านกับอุปกรณ์คล้ายปืนและท่าทางของทหารยังเป็นส่วนผสมที่นำเสนอความแปลกเพื่อต้องการให้ผู้ชมขบคิดกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน นักการละครและนักวิจัยที่สนใจเทคนิคของเบรคชท์อาจศึกษาองค์ประกอบอื่นๆ ที่ใช้สื่อสารความแปลกหรือภาพรวมของการใช้แต่ละองค์ประกอบในการสื่อสารความแปลกตามแนวทางของเบรคชท์ต่อไป รวมถึงการทดลองเทคนิคต่างๆ ที่จะแหวกขนบศิลปะการละครยุคปัจจุบันเพื่อนำไปสู่รูปแบบละครเอพิคร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

Bertolt Brecht. (1964). **Brecht on theatre; the development of an aesthetic**. London: Methuen.

Justin Cash. (2018). **Epic theatre convention**. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์, 2561, จาก

<http://www.thedramateacher.com/epic-theatre-conventions/>

Lawrence Michael Bogad. (2012). **Theory: alienation effect**. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์, 2561, จาก

<http://beautifultrouble.org/theory/alienation-effect/>

Stephen Unwin and Julian Jones. (2014). **The complete Brecht toolkit**. [Kindle version]. Retrieved from

Amazon.com